

2. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
3. Психологічна діагностика обдарованості: монографія. / [Р.О.Семенова, Д.К.Корольов, М.О.Мельник та ін.]/ За ред Р.О.Семенової . – Кіровоград:імекс-ЛТД. 2012- 172 с.54.
4. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – 2-е изд. доп. / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Психотерапия, 2009. – 544 с#

Summary

In the article the results of research of aspiration are given to self development, and motivation of educational activity of the gifted students of economic profile. The presented troubleshooting routine can be used by a practical psychologist for the study of features of motivation of the gifted students.

Keywords: motivational sphere, gift, diagnostics.)

УДК 159.922:351

Філіппов М. О.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА У СФЕРІ НЕІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ДЕТЕКЦІЇ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Анотація

На основі визначених автором психологічних критеріїв оцінки, показників і рівнів розвитку професійно-психологічної компетентності офіцерів відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ у сфері неінструментальної детекції недостовірної інформації обґрунтовано психологічні умови і чинники розвитку цього виду компетентності, презентовано розроблену та апробовану психологічну модель та спеціальну програму її розвитку.

Ключові слова: недостовірна інформація, неінструментальна детекція, професійно-психологічна компетентність, психологічна модель, офіцер.

Аннотация

На основе определенных автором психологических критериев оценки, показателей и уровней развития профессионально-психологической компетентности офицеров отдела по работе с иностранцами и административного внедрения ГПСУ в сфере неинструментальной детекции недостоверной информации обоснованы психологические условия и факторы развития этого вида компетентности, презентована разработанная и апробированная психологическую модель и специальная программа ее развития.

Ключевые слова: недостоверная информация, неинструментальная детекция, профессионально-психологическая компетентность, психологическая модель, офицер.

Вступ. Специфіка професійної діяльності офіцера ДПСУ полягає у взаємодії, найчастіше конфліктній, з різними категоріями громадян, виявленні підготовленої брехни, лжесвідчення, самообмови, фактів приховування або дозування правдивої інформації. Тому від його професіоналізму, від рівня

володіння ним технологіями неінструментальної детекції недостовірної інформації багато у чому залежить успішність вирішення поставлених завдань.

Мета статті - на основі визначених психологічних критеріїв оцінки, показників і рівнів розвитку професійно-психологічної компетентності офіцерів ДПСУ щодо неінструментальної детекції недостовірної інформації презентувати психологічну модель розвитку цієї компетентності, обґрунтувати психологічні умови і чинники, а також спеціальну програму її розвитку.

Виклад результатів дослідження. Професійно-психологічна компетентність (далі - ППК) офіцерів відділу по роботі з іноземцями й адміністративного впровадження ДПСУ (далі – офіцерів-прикордонників) у сфері неінструментальної детекції недостовірної інформації (далі - НДНІ) є спеціальною компетентністю, що, поряд з комунікативною, інтерактивною, а також компетентністю у сфері побудови міжособистісних відносин є функціонально значущою стороною їхнього професійного спілкування і яка виражається у наявності у суб'єктів дізнавальної діяльності знань, вмінь, навичок і професійного досвіду, реалізованих у їхній здатності з високим ступенем імовірності виявляти недостовірну інформацію у показаннях правопорушників державного кордону.

Сутнісні характеристики, структура і зміст ППК офіцерів-прикордонників багато у чому визначаються проекцією загальних властивостей психологічної компетентності, комунікативними здібностями офіцера, вміннями здійснювати різні форми спілкування. ППК офіцера-прикордонника у сфері НДНІ розглядається як сукупність взаємозалежних якостей його особистості і його здатність здійснювати складні професійні дії у межах правозастосовної дізнавальної діяльності. ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ означає високий рівень спеціальних професійних знань і оволодіння технологіями виявлення недостовірної інформації, глибоке розуміння актуальних професійних проблем, ділову надійність і здатність успішно і гарантовано вирішувати широке коло професійних завдань.

Проведений у межах дослідження аналіз практики професійної діяльності офіцерів-прикордонників показує, що ППК у сфері НДНІ є основою їхнього професіоналізму. Комплексне психологічне вивчення проблеми розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ, а також дослідження умов і чинників, що впливають на цей процес, буде сприяти підвищенню ефективності правозастосовної дізнавальної діяльності.

Первісним етапом реалізації дослідження проблеми розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ є відпрацювання процедури вибору критеріїв, які визначаються особливостями професійної діяльності. Критеріями розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ є рівні ефективності професійної діяльності. Відповідно показниками - рівні розвитку окремо складової та їхні характеристики (рівні розвитку компетентностей: комунікативної, соціально-перцептивної, інтерактивної, професійно-правової, аутопсихологічної, акмеологічної).

Аналіз результатів теоретико-методологічного дослідження розроблювальної проблематики дозволив виявити систему показників рівнів розвитку зазначених компетентностей, що становлять основу розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ. Так, показниками рівня розвитку комунікативної компетентності: є ступінь усвідомлення офіцером особливостей (культурологічних, національних, лінгвістичних) спілкування, у тому числі особливостей засобів комунікативного процесу вербальних (мовленнєвих), невербальних (оптико-кінетичних, паралінгвістичних, екстралінгвістичних, проксемічних, візуальних; кількість суб'єктів комунікативного процесу; надання інформаційно-психологічного впливу; наявність єдиної або подібної системи кодифікації-декодифікації; наявність соціальних і психологічних бар'єрів комунікації; ефективність комунікативного процесу.

У свою чергу, показниками рівня розвитку соціально-перцептивної компетентності офіцера є системний опис показників поведінки людини, спостережуваних в процесі спілкування залежно від форм їхнього прояву (вегетативна, кінетична, поведінкова, розумова, зорово-моторна, вербальна, паравербальна, екстравербальна) і рівня функціонування психіки (психофізіологічний, психологічний і соціально-психологічний), а також індивідуальні особливості партнера по спілкуванню, так і специфіку його поведінки, особистісні чинники, передбачувані мотиви, а також контекст ситуації; необхідне знання технологічних прийомів одержання і перекручування інформації, а також усебічний аналіз вхідної інформації.

При цьому показниками рівня розвитку аутопсихологічної компетентності є комплексно-інтегративні поведінкові характеристики - показники рівня розвитку даного виду компетентності: гнучкість (особистісна, інтелектуальна, поведінкова); оптимальність поведінкових стратегій (як інтеграція самостійності, вміння враховувати минулий досвід і думку інших); інтернальність (інтеграція внутрішньої активності, відповідальності); здатність до реалізації власного потенціалу. А показниками рівня розвитку професійно-правової компетентності є рівень усвідомлення і розуміння системи професійно-правових знань, усвідомленість вибору професії, професійних цілей; характеру творчої активності; особистого стилю професійної діяльності та особистості професіонала як еталонів для усвідомлення своїх якостей; кращі алгоритми її реалізації, професійна готовність; чинники професійного розвитку, види професійної деформації особистості; ступінь розвитку професійної самосвідомості.

У свою чергу показниками рівня розвитку інтерактивної компетентності є характер зв'язків і відносин, у яких проявляється індивідуально-професійна позиція; рівень усвідомлення норм і цінностей суспільства і людства, знань про типи особистості, детермінанти поведінки і відносин, сприйняття і розуміння людини людиною, рівень психологічних знань про особистісні і характерологічні детермінанти та індикатори, що проявляються у діяльності,

поведінці, відносинах і спілкуванні; рівень знань, необхідних для організації успішних професійних взаємодій.

Розвиток ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ може бути виражено рівнями - високим, середнім і низьким. Високий рівень розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ визначається високими рівнями розвитку окремої складової та їхньої характеристики (рівні розвитку компетентностей: комунікативної, соціально-перцептивної, інтерактивної, професійно-правової, аутопсихологічної, акмеологічної); середній і низький, відповідно середнім і низьким рівнями сформованості регулятивної компетентності, що, у свою чергу, визначається середніми і низькими рівнями розвитку окремої складової та їхньої характеристики (рівні розвитку компетентностей: комунікативної, соціально-перцептивної, інтерактивної, професійно-правової, аутопсихологічної, акмеологічної).

Опираючись на виявлені критерії, показники і рівні комунікативної, соціально-перцептивної, інтерактивної, професійно-правової, аутопсихологічної та акмеологічної компетентностей у межах емпіричного дослідження проводилося комплексне вивчення проблеми розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ. Виявлено психологічні умови і чинники розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ. Так, психологічними умовами є: створення умов для формування, розвитку, удосконалювання професіоналізму, досягнення професійного «акме», розквіту суб'єкта правозастосовної діяльності як індивіда, як особистості і як суб'єкта професійної діяльності; націленість суб'єкта правозастосовної діяльності на творчу самореалізацію у професійній діяльності; наявність системи цілеспрямованого формування комунікативних, соціально-перцептивних, інтерактивних, професійно правових, аутопсихологічних та акмеологічних знань, вмінь і навичок, що становлять основу регулятивної компетентності суб'єкта правозастосовної діяльності; диференціальний підхід у навчанні суб'єктів правозастосовної діяльності технологіям психологічного впливу.

Психологічними чинниками її розвитку є такі:

організаційний, - полягає у створенні системи навчання, націленої на розвиток ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ; системна організація процесу навчання у системі підвищення кваліфікації; учбово-методичне забезпечення, спрямоване на оптимізацію застосовуваних у системі розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ психотехнологій;

професійно-практичний, полягає у врахуванні соціального статусу офіцера, рівня його освіти, віку, стажу професійної діяльності, особливостей його функціональних обов'язків, рівня його професійної задоволеності;

психологічний, який враховує рівень сформованості мотиваційної готовності офіцера до оволодіння технологіями професійної лайдетекції.

Технологічною основою процесу розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ є розроблена й апробована психологічна модель, що складає цілісну систему, яка містить у собі п'ять взаємозалежних модулів.

Актуальністний модуль визначає ступінь актуальності розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ. Діагностичний модуль функціонально призначений для визначення рівня розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ. Модельно-теоретичний модуль передбачає розробку проекту ідеально-теоретичної моделі процесу розвитку ППК офіцерів-прикордонників у сфері НДНІ, що дозволяє планувати етапи і рівні процедури розвитку. Технологічний модуль передбачає цілеспрямоване використання спеціально розробленої системи психотехнологій. Оцінний модуль передбачає оцінку результатів і подальшу корекцію стратегії і тактики НДНІ.

Підготовка офіцера-прикордонника до використання технологій НДНІ є, з одного боку, елементом підвищення його ППК, формування, розвитку й удосконалювання його професіоналізму, з іншого боку, найважливішою умовою, що забезпечує успішність його реалізації у професійній діяльності. Емпіричні результати, отримані в процесі дослідження, довели значущість відповідної підготовки кожного офіцера-прикордонника до вирішення різних проблем, пов'язаних із широким спектром інтрасуб'єктних взаємодій, за допомогою використання технологій неінструментальної детекції недостовірної інформації у професійних цілях. Офіцер-прикордонник, що виступає як суб'єкт правозастосовної діяльності, повинен бути всебічно підготовлений до професійної діяльності. Одним із ключових елементів професійної підготовки є його підготовка до використання технологій НДНІ.

Під підготовкою офіцера-прикордонника до використання технологій НДНІ у своїй професійній діяльності нами розуміється засвоєння ним системи необхідних психологічних знань, а також формування і розвиток у нього відповідних вмінь і навичок, необхідних для цієї діяльності. Систему підготовки офіцера до використання психотехнологій у професійній діяльності можна поділити на дві частини, умовно назвавши їх загальнопсихологічною підготовкою і соціально-психологічною підготовкою. Загальнопсихологічна підготовка фахівця складається з таких основних компонентів: виховання характеру; розвиток здібностей; розвиток регуляційної сфери, зокрема уваги і волі; розвиток сфери одержання інформації, у тому числі відчуттів і сприйняття; розвиток сфери переробки інформації (уяви, мислення і молення); розвиток сфери оцінки інформації (емоцій і почуттів); тренування пам'яті. Відповідно до запропонованої логіки, загальнопсихологічна підготовка офіцера-прикордонника до використання технологій НДНІ у професійних цілях полягає у формуванні готовності усіх основних сфер його психічного складу, які значною мірою визначають ефективність його професійної діяльності. При цьому ми свідомо уникаємо опису сутності загальнопсихологічної підготовки, оскільки її основу становить викладання у ВНЗ юридичної психології, у межах якої майбутні офіцери-прикордонники одержують (або повинні одержувати) необхідні психологічні знання, відпрацьовують необхідні у професійній діяльності вміння і навички.

Основні параметри підготовки ввійшли до спеціальної програми, що містить такі блоки: психологічні основи НДНІ у дізнавальній діяльності; практико-технологічні основи НДНІ; система тренінгів з використання прикладних технологій НДНІ. Найбільш ефективним засобом формування і розвитку комунікативних здібностей, вмінь і навичок на сьогодні вважається соціально-психологічний тренінг. Як відзначають В.О. Лефтеров і Л.І. Мороз, з погляду змісту коло завдань, розв'язуваних засобами психологічного тренінгу, є широким і різноманітним, і відповідно різноманітними є форми тренінгу [4; 6]. Реалізація соціально-психологічного тренінгу можлива у різноманітних формах. Найбільш ефективними формами такого тренінгу може бути участь фахівців у «Т-групах», учасники яких при сприянні ведучого-психолога включаються у своєрідний досвід інтенсивного спілкування, орієнтований на надання допомоги у самовдосконаленні, у подоланні труднощів на цьому шляху. Практичним посібником з організації і проведення подібних заходів є робота К.Рудестама «Групова психотерапія», у якій узагальнено досвід проведення групового соціально-психологічного тренінгу різної спрямованості. Крім цього, не виключається індивідуальний соціально-психологічний тренінг офіцера під керівництвом і контролем практичних психологів.

Соціально-психологічний тренінг адекватного сприйняття, розуміння й оцінки офіцером людей у спілкуванні. Соціальна перцепція складається, як відомо, з таких основних елементів: сприйняття іншої людини як складної системи, що має велику кількість різних параметрів; усвідомлена або неусвідомлена інтерпретація цих параметрів; атрибуція, тобто приписування конкретній людині певних якостей; психологічна оцінка конкретної людини, формування до неї певного первинного відношення. Кожний з перерахованих елементів соціальної перцепції ґрунтується на певних закономірностях сприйняття і розуміння людини людиною, супроводжуваних так званими «ефектами» («ефект ореола», «ефект проєкції», «ефект первинності», «ефект новизни» тощо), які значною мірою утрудняють цей процес.

Знайомство офіцера-прикордонника з повним переліком закономірностей, ефектів і неадекватностей соціальної перцепції, викладених у наукових працях, буде сприяти більш адекватному оцінюванню ним інших людей, збагаченню його досвіду. Метою розвитку перцептивних якостей офіцера-прикордонника, що дозволяють більш адекватно сприймати, розуміти й оцінювати інших людей, є засвоєння ним «мови міміки і жестів», практичним керівництвом по освоєнню якого є роботи Д.Ниренберга і Г.Л. Калеро, О.Ю.Панасюка, А.Піза [7-8; 10]. Своєрідною практичною допомогою з розвитку у офіцера-прикордонника вміння слухати співрозмовника є робота І.Атватера, у якій на конкретних прикладах показані прийоми слухання, що дозволяють одержати більш точні і повні відомості в процесі спілкування [1]. Крім цього, безсумнівний інтерес представляють результати аналізу розповсюджених помилок, що виникають в процесі сприйняття усної інформації у різних ситуаціях.

Дуже корисним є познайомити офіцера-прикордонника і з деякими методами поглибленого сприйняття і розуміння інших людей, такими, як антиципація, рефлексія, ідентифікація, емпатія, а також пояснити їхнє співвідношення і функції. Тренінг встановлення психологічних контактів, підтримки і розвитку міжособистісних відносин є неодмінним атрибутом професійної підготовки офіцерів. Метою розвитку в офіцера-прикордонника здатності встановлення психологічних контактів, підтримки і розвитку продуктивних міжособистісних відносин з різними категоріями людей служить також практична методика формування, розвитку, зміцнення і корекції мотивації професійної діяльності. Для оволодіння нею структура соціально-психологічного тренінгу повинна бути представлена трьома групами вправ (відповідно до градації мотивів професійної діяльності, що дозволяють, з високим ступенем імовірності формувати стійку мотивацію професійної діяльності, кожна з яких переслідує певні цілі). Перша група вправ спрямована на розвиток в офіцера здатності до реалізації у партнера по інтерсуб'єктній взаємодії мотивів особистої безпеки, комфортності, приємності спілкування з ним. Основні цілі цієї групи вправ - впевнена поведінка фахівця при зав'язуванні контактів, вільна орієнтація у мотиваційній ієрархії партнера по спілкуванню, вироблення здатності втримувати первісний психологічний контакт протягом певного часу, здатності чарівності співрозмовника, вміння йому імпонувати. Основу цієї групи можуть становити вправи на ініціативний вступ у контакт із незнайомими людьми, вправи по чарівності співрозмовника (викладені Д.Карнегі), вправи для розвитку вміння імпонувати співрозмовникові, вправи по відпрацьовуванню різних позицій у спілкуванні, реалізації різного виду трансакцій. Друга група вправ націлена на вироблення в офіцера вміння формувати і розвивати мотиви, в основі яких лежить інтерес до професійної діяльності. Основу цієї групи можуть становити вправи зі встановлення і розвитку психологічного контакту з незнайомими або малознайомими людьми, вправи на вироблення вміння зацікавити собою співрозмовника, пригортання його уваги протягом певного часу цікавою інформацією.

Міцною основою розвитку професійно-психологічної компетентності офіцера у сфері НДНІ є його участь у цілій системі професійно-орієнтованих тренінгів і системно-рольових ігор; тренінг «Правдиві і помилкові історії»; «Відповідність - невідповідність», «Презентація»; системно-рольові ігри «Контрабанда», «Мафія», тренінг психічної саморегуляції.

Тренінг з розвитку вмінь і навичок психологічного впливу на партнера по інтерсуб'єктній взаємодії. Однією з суттєвих сторін процесу інтерсуб'єктної взаємодії є цілеспрямований психологічний вплив, що справляється суб'єктами взаємодії один на одного. Психологічна підготовка офіцера-прикордонника у цьому напрямку повинна полягати у виробленні у них вмінь і навичок здійснення психологічного впливу на різні категорії осіб, а також у формуванні у них здатності протистояти небажаним впливам з їхнього боку. Процес

реалізації психологічного впливу у конкретній ситуації професійної діяльності можна поділити на такі етапи: підготовчий етап, етап технологічної реалізації психологічного впливу й етап оцінки результатів і подальшої корекції стратегії і тактики психологічного впливу [2-3; 5; 9]. У цьому зв'язку, на наш погляд, у системі розвитку регулятивної компетентності суб'єктів праці доцільно дотримуватися вищезазначеної етапності.

Висновки. Таким чином, цілеспрямована підготовка офіцера до використання технологій НДНІ дозволить, з одного боку, підвищити його компетентність, професіоналізм, а з іншого, створює необхідні умови, що забезпечують успішність його реалізації у професійній діяльності. Підготовка офіцера до використання технологій НДНІ дозволить, з одного боку, його підвищити компетентність, професіоналізм і стане основою підвищення ефективності полісуб'єктної взаємодії у межах дізнавальної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у подальшій розробці і впровадженні у широку практику правозастосовної діяльності системокомплексу психотехнологій формування, розвитку, удосконалювання професійно-психологічної компетентності офіцера в неінструментальній детекції недостовірної інформації, що міститься у показаннях суб'єктів правозастосовної діяльності.

Список використаних джерел

1. Атватер, И. Я Вас слушаю / Иствуд Атватер. – М.: Экономика, 1988. – 112 с.
2. Кириченко, А. В. Современные психологические технологии влияния на личность в профессиональных целях / А.В. Кириченко. - М.: Тесей, 2003. – 224 с.
3. Куликов, В. Н. Прикладное исследование социально-психологического воздействия / В.Н. Куликов // Прикладные проблемы социальной психологии. - М., 1983. - С.158-172.
4. Лефтеров, В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ. Монографія. Т.І. Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності / В.О. Лефтеров. – Донецьк: ДЮІ, 2007. – 242 с. Монографія. Т.ІІ. Психотренінг в ОВС: практичний досвід, організація проведення та перспективи подальшого впровадження / В.О. Лефтеров. – Донецьк: ДЮІ, 2007. – 286 с.
5. Матеюк, О. А. Професійний психологічний вплив військового керівника на підлеглих в особливих умовах діяльності : дис. д-ра психол.наук : 19.00.09 / Матеюк О. А. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2006. – 366 с.
6. Мороз, Л. І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України : дис. д-ра психол.наук : 19.00.06 / Л.І. Мороз. – К.: Університет внутрішніх справ, 2008. – 375 с.
7. Ниренбер, Д. Читать человека как книгу / Д. Ниренберг, Г. Калеро. – М. : Экономика ; Академия здоровья, 1990. – 48 с.
8. Панасюк, А. Ю. А что у него в подсознании? (Двенадцать уроков по психотехнологии проникновения в подсознание собеседника) / А.Ю. Панасюк. - 4-е изд. - М.: Дело, 2000. - 272 с.
9. Панасюк, А. Ю. Как убеждать в своей правоте: Современные психотехнологии убеждающего воздействия / А.Ю. Панасюк. – М.: Дело, 2001. – 312 с.
10. Пиз, А. Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам / Аллан Пиз. – Н. Новгород : Ай Кью, 1999. – 262 с.

Summary

On the basis of certain psychological evaluation criteria, indicators and levels of development of professional and psychological competence of the officers of Department on work with foreigners and administrative implementation of the GBSU in the sphere of noninstrumental detection of unreliable information by the author substantiated psychological conditions and factors of development of this type of competence, presented the elaborated and approved the psychological model and a special program of its development.

Key words: unreliable information, noninstrumental detection, professional and psychological competence, psychological model, the officer.

УДК 159.9 316.

Хан О. О.

ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ

Анотація

Стаття присвячена інформації про розроблений та проведений соціально-психологічний тренінг розвитку громадянського самовизначення та громадської активності молоді, а також отриманим результатам.

Ключові слова: тренінг, самовизначення, громадська активність молоді.

Аннотация

Статья посвящена информации про разработанный и проведенный социально-психологический тренинг развития гражданского самоопределения и общественной активности молодежи, а также полученным результатам.

Ключевые слова: тренинг, самоопределение, общественная активность молодежи.

Постановка проблеми. Вітчизняні психологи розглядають особистість як продукт соціально-історичних умов і головним, вирішальним в її розвитку вважають місце і становище, яке займає людина в системі суспільних відносин, діяльність, в яку вона включена разом з іншими.

Можна стверджувати, що самовизначення — це та сторона соціалізації, яка визначає готовність особистості до знаходження свого місця в суспільстві, яка пов'язана з врахуванням і співвіднесенням суспільних вимог та власних потенційних і наявних здібностей, сукупністю внутрішніх умов, що обумовлює її здатність до самостійного вирішення важливих життєвих питань.

Сьогодні більшість науковців розглядають людину як суб'єкта власної активності, а процес розвитку переважно вважають саморозвитком (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Г.О. Балл, М.Й. Боришевський, А.В. Брушлинський, Г.С. Костюк, М.Н. Корнев, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, Т.М. Титаренко).

За М.Й. Боришевським, духовність - багатомірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, у яких